

ENGREUX, STAPELMUREN EN 'MURAYÎS'

Engreux

De salamander

Dankwoord: In de eerste plaats danken we de 'Murayis', zowel vaste als tijdelijke leden, voor hun harde werk, hun enthousiasme en hun goed humeur. Hartelijk dank voor alle hulp, ondersteuning en aanmoedigingen sinds 2018 ontvangen van volgende erkende organisaties: Syndicat d'Initiative des deux Ourthes, Parc Naturel des deux Ourthes, Maison Tourisme Cœur de l'Ardenne, ASBL Qualité-Village-Wallonie en de Sêches Pires. We danken Jean-Michel Georges voor zijn logistieke hulp, Bob Van der Elst voor zijn nauwkeurige vertaling en de voorbijgangers voor hun aanmoedigingen. — **Bibliografie:** GEORGES, R., Engreux et son passé retrouvé, 1997 — **Design & layout:** Mathieu Rütimann • www.pepup.be

De hagedis

INLEIDING

De stapelmuren van onze dorpen blijven vaak onopgemerkt... verborgen achter kreupel-hout, lager dan ooghoogte, en vooral perfect geïntegreerd in ons landelijke landschap... Maar ze zijn niettemin klein erfgoed van grote waarde en verdienen meer belangstelling.

Stapelmuren: in het Frans 'murs en pierres sèches' – in het Engels 'dry stone walls'.

Hoewel minder bekend dan in andere regio's, zijn stapelmuren historisch aanwezig in de Ardennen, waar ze in de 18e en 19e eeuw een bijzondere bloei doormaakten. De bevolkingsgroei in deze periode leidde tot het gebruik van steeds steilere percelen grond voor landbouw, waardoor de aanleg van terrassen en paden belangrijker werd.

Het gebruik van stapelmuren was dubbel nuttig: aan de ene kant werden landbouwgronden ontdaan van stenen, zodat de exploitatie ervan vergemakkelijkt werd; aan de andere kant werden de stenen gebruikt bij de bouw van muren die bijvoorbeeld dienden om land te vrijwaren dat bestemd was voor verschillende doeleinden (boomgaarden, tuinen, paden...). Deze muren kunnen ook worden gebruikt om eigendommen, weilanden of tuinen af te bakenen. Stapelmuren werden ook gebruikt in de buurt van de molens, en meer in het algemeen waar waterbeheer nodig was. Het is dan ook geen toeval dat dit erfgoed vandaag de dag nog steeds aanwezig is in de dorpen van de vallei van het 'Natuurpark van de twee Ourthes' (*Parc naturel des deux Ourthes*).

GESCHIEDENIS VAN HET DORP ENGREUX

Er wordt gezegd dat de oorsprong van het dorp 'verloren is gegaan in de nevelen van de tijd' bij gebrek aan bewijs vóór de 13^e eeuw. De naam wordt in 1242 vermeld als 'EN-GROUT' en in 1245 als 'ANGROIT' in het cartularium van de Priorij van Houffalize.

In de Middeleeuwen werd in Engreux (1373) recht gesproken door het Hooggerechtshof van St-Jean en een Landgerecht dat afhankelijk was van het graafschap La Roche. Het Hof bevond zich in het hart van het dorp, 'al cœur' (voormalige locatie van het huis van Mevr. Simone Atterte) en het pad daarheen wordt nog steeds 'voye dol cœur' of 'pad van het Hof' genoemd, dwz de hoofdstraat die afdaalt naar de kerk.

Een ansichtkaart - ongedateerd, begin 20e eeuw - toont een klein meisje, met een juk (gorhé) en twee emmers, die deze voye dol cœur opgaat: we kunnen daar oude stapelmuren zien.

De oudste huizen en stapelmuren in het hart van het dorp, bestonden al in de 18e eeuw: we vinden ze terug op historische kaarten.

Zicht op Voye dol coür

Ferraris-kaart, 1770-1798

Atlas der buurtwegen

In 1766 geeft een volkstelling in Engreux 132 inwoners aan: er waren 25 gezinnen en 25 huizen. In 1952 waren er 250 inwoners. Dit aantal is sindsdien terug gedaald als gevolg van de uittocht van het platteland naar de steden en de daling van het geboortecijfer.

In 2019 werden er 132 inwoners geteld voor 95 woningen en 34 tweede verblijven.

GESCHIEDENIS VAN DE STAPELMUREN IN HET DORP ENGREUX

Stapelmuur zijn bijna overal te vinden. Om maar het voorbeeld van Europa te nemen... Wales, Schotland, Yorkshire, de Cevennen, Italië, de Ardennen... We hebben allemaal een foto of een ansichtkaart met deze prachtige landschappen.

LOKAAL PROJECT

DE ACTOREN

Van 2011 tot 2014 coördineerde de **'Groupe d'Action Locale (GAL) Pays de l'Ourthe'** (Lokale Actiegroep 'Land van de Ourthe'), in samenwerking met de organisatie **'Parc naturel des deux Ourthes'**; een project getiteld: "Bescherming van het erfgoed en verbetering van de knowhow met betrekking tot het kleine erfgoed van de 'GAL Pays de l'Ourthe'". De eerste doelstelling van dit pilootproject was de herwaardering van de zogenaamde 'stapelmuur'-techniek. Zo werden, na een inventarisatie van de stapelmuren in de 7 gemeenten van de Lokale Actiegroep, verschillende opleidingen gegeven voor verschillende doelgroepen: vaklui, geïnteresseerden, studenten en werkzoekenden.

Aansluitend realiseert en coördineert de organisatie **'Parc naturel des deux Ourthes'**, **afgekort als PNDO** (Natuurpark van de twee Ourthes), van 2016 tot 2020 in de 6 desbetreffende gemeenten (Houffalize, Bertogne, La Roche-en-Ardenne, Gouvy, Sainte-Ode en Tenneville) het interregionale project 'Stapelmuur in de Grote Regio' (*La pierre sèche en Grande Région*): dit is een Europees project voor regionale ontwikkeling (Interreg 5a - FEDER-fondsen) met partners uit Wallonië, Luxemburg en Lotharingen. In dit kader organiseren ze ook inventarisaties en opleidingen in de voor iedereen toegankelijke stapelmuurtechniek alsook restauratie van muren.

Sinds 1976 is de vzw **'Qualité-Village-Wallonie'** actief in meer dan 800 dorpen. Het zet zich in om het erfgoed van de Waalse dorpen te beschermen, te promoten en te verbeteren, door middel van acties op het terrein en in dialoog met de lokale bevolking. De uitgevoerde projecten betreffen de restauratie van erfgoed, de ontwikkeling van dorpsplekken, de ontwikkeling van het gemeenschapsleven, de promotie van het dorps erfgoed, de ontwikkeling van educatieve projecten en de versterking van het collectieve geheugen.

De organisatie **'Syndicat d'initiative du Confluent des deux Ourthes de Bonnerue, Engreux, Vellereux'**, **afgekort als SICDO**, werd opgericht op 6 maart 1973. Deze vereniging van plaatselijke initiatiefnemende organisaties is een regionale belangengroep, een toeristische organisatie erkend door de FTLB en door het Algemeen Commissariaat Toerisme van het Waalse Gewest als lokale afdeling van het **'Syndicat d'Initiative de l'Ourthe Supérieure'**. Het heeft tot doel toeristen te informeren, klein erfgoed te promoten, te versterken, te vrijwaren en in stand te houden, toeristische attracties te ondersteunen, wandelroutes te bewegwijzeren en te onderhouden, het landelijke karakter van onze dorpen te versterken en te vrijwaren en toeristische accommodatie te promoten.

De vrijwilligersgroep **'Les Sêches Pires'** is het resultaat van een opleiding georganiseerd door de 'GAL Pays de l'Ourthe' en de 'PNDO': Deze vrijwilligersgroep wil het bewustzijn van de bescherming van dit specifieke erfgoed vergroten, deze vergeten voorouderlijke techniek terugvinden, doorgeven en herwaarderen, specifiek op het niveau van de dorpen en de Waalse gemeenschap.

Eerste werf in Engreux, 2018

De **'Murayïs'**. Bij de opstart van het restauratieproject van de oude stapelmuren in Engreux, nam het 'Syndicat d'initiative Confluent des deux Durthes' contact op met verschillende eigenaars van oude stapelmuren die zichtbaar zijn in het centrum van het dorp. Hierop heeft zich een dorps-, participatief en burgerproject ontwikkeld. In 2018 koos deze groep dorpingen de naam 'Murayïs', een samentrekking van 'muraillieurs' (muurbouwers) en 'rayïs' (Waals voor 'daas' (= vliegensoort): bijnaam van de inwoners van Engreux).

Dit project werd mogelijk gemaakt dankzij de samenwerking van het PNDO, de vzw Qualité Village Wallonie en de vrijwilligersvereniging 'Sêches pires' die actief is op het grondgebied van Houffalize en omgeving.

Sinds 2018 hebben de Murayïs, onder toezicht van alle voorgaande partners en ondersteund door het advies van lesgevers van het "Centre des métiers du patrimoine 'La Paix-Dieu'" (als onderdeel van het Europese project Interreg 5a), hun vaardigheden, geduld en hun verlangen gecombineerd om de knowhow van onze voorouders te beschermen.

Tot op heden zijn de stapelmuren van 5 eigenaars aangepakt. De muren werden ontmanteld, de stenen werden gesorteerd, de lastige bomen werden verwijderd en ontworteld en daarna werden de muren weer opgebouwd volgens de regels van goed vakmanschap (zonder mortel en volgens een welbepaalde stapeltechniek). Een 'reserve' van stenen in het dorp werd teruggevonden en gerecycled dankzij de schenking van een bewoner: een oud huis was gesloopt. Een team van een tiental gemotiveerde dorpingen oefende op een eerste muur, met als doel samen de restauratie van de bestaande stapelmuren in het hart van het dorp voort te zetten.

Stéphane en zijn graafmachine

De ruïnes van het huis van Clara

Restauratie PPPW

ASSOCIATIEF EN INTERGENERATIONEEL SAMENLEVEN

Deze aanpak heeft de bewoners in staat gesteld om samen te komen rond een gemeenschappelijk project, in een dorpsinitiatief dat van binnenuit komt, om samen te werken voor de schoonheid van het dorp Engreux, op volledig vrijwillige basis. Het heeft bijgedragen aan de integratie van nieuwe bewoners en heeft het mogelijk gemaakt om een intergenerationeel burgersinitiatief op poten te zetten dat ecologisch verantwoord is.

Lenaïck en zijn papa

Aurélien en Steven

VOOR IEDEREEN WAS ER EEN TAAK OP DE SITE

In tegenstelling tot wat men zou denken, hebben niet alle muurbouwers alleen maar grote en sterke armen... Net als bij rugby zijn mensen van het kleinere type alsook nuchtere geesten erg waardevol, bv. voor het sorteren van stenen, om te zeven, en om de stenen uit te kiezen. Daarnaast vereist het bouwen van een stapelmuur ook veel denkwerk en concentratie. Zoals bij een driedimensionale puzzel, moet bij elke geplaatste steen worden gedacht aan de vorige en ook aan de volgende...

Dit langzame werk is een leerschool voor het leven: beproevingen, fouten, geduld, de wil om tot het uiterste te gaan, al deze kwaliteiten zijn nodig voor de leerling-muurbouwer.

Maar wat een beloning bij het zien van de voltooide stapelmuur, geïntegreerd in het dorp, klaar om opnieuw de fauna en flora te verwelkomen die specifiek zijn voor dit type constructie!

Er is echter nog veel werk te doen en we zijn van plan het project voort te zetten.

Het zeven van de 'chips'

Een driedimensionale puzzel

De helpers van de heropbouw van de muur van Bob

EN WAT GEBEURT ER HIERNA?

We willen dat iedereen (dorpsbewoners, wandelaars, toeristen) de tijd neemt om deze markante elementen van het Ardense landschap te bewonderen, zich bewust is van het belang om ze te behouden en te herontwikkelen (flora en fauna), en verantwoordelijk is voor dit element van het typische bouwstijl van onze Ardennen.

Lunchpauze bij Stéphane

Bezinningsmoment dicht bij de muur van Bob

ECOLOGIE & ECO-CONSTRUCTIE

Stapelmuren zijn ecologische constructies: geen transport van bouwmaterialen van de andere kant van de planeet, geen mortel, geen water, geen afval, aangezien we alle stenen kunnen recycleren!

De stapelmuren dragen bij aan het karakter en de structuur van de Ardense landschappen. Ze bewaren de identiteit van de Ardense landelijkheid, ze versterken de hoogteverschillen en vermengen zich met de groene gordel in en rond de dorpen. Ze zijn voorbeeldige vertegenwoordigers van de lokale geologie en geschiedenis.

Bovendien vormen stapelmuren een gunstige habitat voor biodiversiteit. Ze herbergen op het oppervlak of in de spleten tussen de stenen een grote diversiteit aan soorten, zowel flora als fauna.

Zoals u zal hebben begrepen, hebben stapelmuren, in vergelijking met andere bouwtechnieken, met name gemetselde muren met cement, voordelen op het vlak van het verminderen van de energie-impact en maken ze deel uit van de ontwikkeling van een duurzame, circulaire economie.

TECHNIEK

Volgende regels moeten worden toegepast om met succes een stapelmuur te bouwen.

- Geen mortel tussen de stenen.
- Elke geplaatste steen wordt ingeklemd door een andere steen.
- Elke steen moet in contact zijn met zijn buurman (volgende, boven- of onderkant).
- De muur wordt smaller naar boven toe (hellingsgraad tussen 5 en 15%); elke steen helt naar de binnenzijde van de muur.
- De stootvoegen moeten overlappend zijn, zoals bij traditioneel metselwerk. Doorlopende stootvoegen zijn niet toegelaten omdat deze de muur op termijn zullen verzwakken.
- Men kan stenen van een stapelmuur hergebruiken, bijvoorbeeld van een ingestorte stapelmuur, maar men moet ongeveer 20 tot 30% meer stenen meenemen omdat sommige onbruikbaar zijn of in slechte staat verkeren. Het is zeer belangrijk om dezelfde steensoort te gebruiken zodat de integratie in een bestaande muur zo harmonieus mogelijk is.

Het bepalen van de juiste hellingsgraad

De heropbouw gebeurt met houten kaders en metserskoord

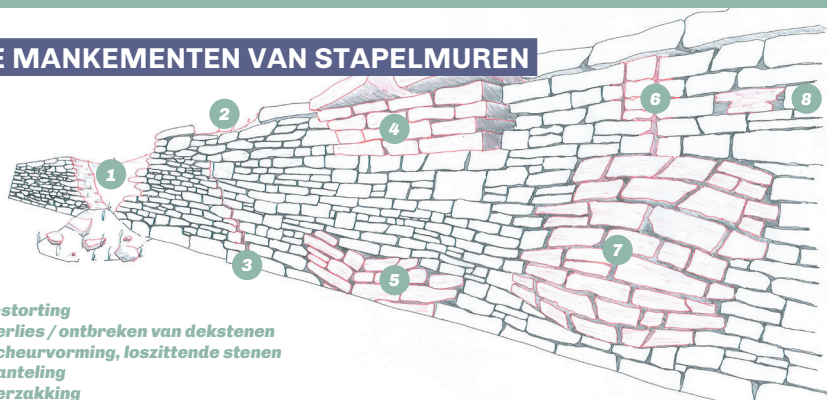
Het is het respecteren van deze regels (en een paar andere), en vooral de beoefening van de techniek door toekomstige muurbouwers die ervoor zorgt dat stapelmuren tientallen of zelfs honderden jaren intact kunnen blijven!

Heropbouw van een deel van de muur van Pol, april 2023

© Les MurayÏs

DE MANKEMENEN VAN STAPELMUREN

- 1 instorting
- 2 verlies / ontbreken van dekstenen
- 3 scheurvorming, loszittende stenen
- 4 kanteling
- 5 verzakking
- 6 doorlopende stootvoegen
- 7 uitzakking (bolvormig)
- 8 steendesintegratie (o.a. door vorst)

© Jo Geerlings

WIST JE DAT...

... de kennis en de knowhow van stapelmuurbouw in 2018 door UNESCO erkend werd als immaterieel cultureel erfgoed? Stapelmuurbouw wordt sinds 2010 ook in Wallonië erkend als 'Waal volkerfgoed' en kan genieten van restauratiepremies, een groot voordeel voor eigenaars. Voor meer informatie, raadpleeg de website van het Agentschap voor het Waals Erfgoed. De landelijke identiteit wordt bewaard door de elementen waaruit het bestaat, te herstellen.

Verschillende soorten mos

© Les MurayÏs